

Litteraturgranskningar

RUNE PREMFOR: *Den starka demokratin*. Stockholm: Atlas, 2000.

Det finns åtminstone två goda skäl till att påstå att Rune Premfors intar något av en särställning i svensk demokratidebatt. Det ena är att hans senaste bok, *Den starka demokratin*, till största delen tillkommit under tre vistelser som gästforskare vid det i demokratiteoretiska sammanhang oöverträffade Yale universitetet i USA. Under dessa vistelser har, enligt författaren, bokens huvudidéer stötts och blöts i sällskap med prominenta demokratiteoretiker som Robert Dahl, Charles Lindblom och Ian Shapiro. Mig veterligen har vi i Sverige ingen annan demokratiforskare med en liknande privatingång till det som åtminstone tidigare var demokratiteorins själva kraftcentrum. Det andra skälet har att göra med Premfors demokratiteoretiska position. I ett annat sammanhang har Premfors förklarat att hans deltagarcentrerade, vänsterdemokratiska position inte är resultatet av en vänstersväng i stil med Robert Dahls. I Premfors egna ögon har han istället hela tiden stått blick stilla, medan den övriga världen rört sig åt höger. Dessa två skäl har självklart väldigt lite med varandra att göra, annat än att Premfors trivsel i Yale – där många andra också bitit sig fast till vänster – antagligen underlättats av hans egen ståndaktighet. Men med tanke på demokratidebattens liberala utveckling i Sverige känns det på rent demokratiska grunder välbehövligt med en röst från vårt vänsterförflutna, som dessutom ekar av de stora demokratiguruerna i väster.

Premfors främsta syfte med *Den starka demokratin* beskrivs av honom själv som att utveckla och argumentera för vad han kallar en stark demokratisyn som en möjlig och önskvärd framtid för Sverige. För att nå detta mål har Premfors givit boken två ben. Det första benet är normativt. Det består av ett demokratiteoretiskt ställningstagande, där Premfors presenterar och för-

svarar det han kallar en stark demokratisyn gentemot vad han benämner tunn (=liberal) och snabb (=populistisk) demokrati. När väl Premfors givit boken denna normativa stödjepunkt använder han det andra, analytiska benet till att rota med i den empiriska myllan. Här diskuterar Premfors Sveriges demokrati historiskt, i nutid och så som han anser att den svenska demokratin kan och bör se ut i framtiden.

Jag kommer här främst dissekera det förra benet, som utgör bokens huvudsakliga förankringspunkt. Detta normativa ben utgörs främst av den begreppsdiskussion där Premfors presenterar och värderar bokens demokratisyer, tunn, stark och snabb demokrati. Avsikten är att erbjuda oss verktyg att sammanfatta och strukturera både den teoretiska och politiska demokratidebatten i vår samtid.¹ Måhända har Premfors inspirerats av Sergio Leones *Den onde, den gode, den fule* i sammanhanget. I sådana fall är det inte svårt att förstå vem som är vem. Premfors normativa ställningstagande för den starka demokratin (den gode), sker via en nyliberal läsning av vad som är tunn, d v s liberal, demokrati (den onde), och ett kortfattat och inte helt fördelaktigt porträtt av den snabba demokratin (den fule). Det ska sägas att det finns en poäng med Premfors beskrivning av de två senare. Att göra tunn demokrati liktydigt med nyliberal demokrati kan rent av vara befogat med tanke på den liberala idéutvecklingen de senaste tjugo åren. Den något styvmoderliga behandlingen av den snabba demokratin och kanske inte helt representativa tolkningen av den tunna² ger dem dock lite funktionen av *strawmen* i boken, i ljuset av vilka den starka framstår som så mycket mer tilltalande. Det är svårt att inte tycka om den starka demokratin efter Premfors presentation av den snabba och den tunna.

Vi ska strax bekanta oss närmare med den starka demokratin. Låt mig bara först säga ett par ord om den snabba demokratin, som så vitt jag

förstår är en premforssk begreppslig innovation. Premfors påpekar att både den snabba och den starka demokratin är sprungna ur en deltagarorienterad, radikal demokratisyn. Den starka betonar dock mer värdet av eftertanke och ett demokratiskt samtal än den snabba, som i Premfors beskrivning är en populistisk version av direkt-demokrati. Den snabba demokratin ifrågasätter inte medborgarnas åsikter och preferenser. Den omedelbart artikulerade folkviljans förverkligande, så som den kommer till uttryck i snabba opinionsundersökningar, i majoritetsuppfattningen, eller i hastiga folkomröstningar t ex på Internet, uppfattas istället som det mest demokratiska. Förverkligandet av en immanent folkvilja utgör i själva verket det enda måttet på legitimitet i kollektiva beslut. Därför förespråkar denna demokratisyn även bundna och återkallningsbara mandat, enligt Premfors.

Hur lyckad är då den snabba demokratin som begreppslig innovation? I huvudsak lyckad skulle jag vilja påstå. Begreppet fångar onekligen mycket av essensen i en populistisk demokratisyn. På högerkanten träffar den helt rätt vad gäller populisterna Jörg Haiders idéer om folkstyrelse. På vänsterkanten finns få motsvarande politiska rörelser, även om en hel del vänsterretorik otvetydigt bär starka spår av detta perspektiv.³ Samtidigt är det tunnslätt med demokratiteoretiska företrädare för snabb demokrati. Betecknande nog saknas referenser helt när Premfors beskriver perspektivets kunskaps- och byråkratisyn. Min gissning är dock att om Premfors innovation till slut får ett akademiskt genomslag så beror det just på att den fångar upp en demokratisyn som existerar 'där ute' i den praktiska politiken. Det är dessutom inte orimligt att tolka högerpopulismens framgångar som ett tecken på att snabb demokrati får allt fler anhängare. I sådana fall gör endast bristen på teori kring snabb demokrati Premfors bidrag desto viktigare.

Vad är då Premfors starka demokrati? För att riktigt förstå vad han menar med begreppet kan det vara fruktbart att positionera det mot David Helds uppdelning i en utvecklande och en beskyddande demokratitradition.⁴ Den starka demokratin tycks nämligen innehålla idéinslag från båda traditionerna. Helds kriterium för att

kategorisera demokratimodeller som antingen beskyddande eller utvecklande utgörs av synen på demokratins syfte, syftar demokratin till utveckling eller beskydd? I den utvecklande demokratitraditionen anses demokratin kunna utveckla eller socialisera deltagarna till att bli mer solidariska och altruistiska – givet att demokratin är tillräckligt partipolitisk, egalitär, maktfri, informerad och argumentationsorienterad. Den epistemologiska utgångspunkten är att intressen inte ska ses som "prepolitiska" eller "atomistiskt" konstituerade. Istället ska intressen betraktas som formerade av den språkliga och sociala interaktionen.⁵ Eftersom demokratin anses ha förändrande effekter på människan blir det demokratiska deltagandet ett självändamål för anhängarna av utvecklande demokrati.⁶ Ju mer deltagande, desto mer altruism och solidaritet – maximalt deltagande, maximal altruism och solidaritet. Till den utvecklande traditionen räknar Held antikens demokrati, Rousseau, Marx (även om hans teori är den mest optimistiska i sammanhanget), samt 60- och 70-talets deltagardemokrater.

Premfors starka demokrati är starkt påverkad av den utvecklande traditionen. Liksom andra företrädare för denna tradition vill Premfors möjliggöra meningsfullt demokratiskt deltagande i ett eftertänksamt, "starkt" samtal. Den ontologiska utgångspunkten är utvecklande, den mänskliga naturen ses som påverkbar, människors intressen betraktas som socialt konstituerade. Antagandet är att ett starkt samtal kommer att härbärga en mer hänsynstagande och allmänorienterad intresseformering. Premfors skriver att "hos människor som handlar inom ramen för demokratiska samlevnads- och beslutsformer befordras individuella motivbilder som allmänt sett är mer altruistiska."⁷ För att åstadkomma maximalt demokratiska samlevnads- och beslutsformer förespråkar Premfors decentralisering av beslutsmyndighet till olika typer av lokala beslutsföretag, på grannskapsnivå, på arbetsplatser, i kommuner eller stadsdelar, etc. Det leder honom också till ett försvar av ett mer omfattande bruk av folkomröstningar och till att förespråka inrättandet av olika typer av eftertänksamma diskussionsforum, kanske via Internet eller genom medborgarpaneler. Likaså vill Premfors demo-

kratisera den statliga och kommunala byråkratin genom att även här decentralisera beslutsmyndighet, samt genom att ge byråkratin ett större inslag av medborgardeltagande. Byråkratin bör närma sig föreningsidealet, snarare än det nyliberala företagsidealet eller det socialliberala valfrihetsidealet.

I ett insiktsfullt kapitel diskuterar Premfors även förhållandet mellan sina tre demokratisyer och olika kunskapssyer. Premfors vill knyta två lite olika typer av politiska epistemologier till sin starka demokrati. Den ena är Habermas syn på det maktfria samtalet som en väg till konsensus. Den andra är Charles Lindbloms inkrementalistiska kunskapssyn. Den huvudsakliga skillnaden mellan dessa tänkare är att den senare är mer pessimistisk beträffande möjligheten till konsensus än den förra. Men även Lindblom ser ett värde i det demokratiska samtalet som ett sätt att skapa mer övervägda formuleringar av medborgares intressen, s k "probed volitions".⁸ I valet mellan Habermas och Lindblom vill Premfors förankra den starka demokratin hos Lindblom snarare än hos Habermas. Ändå misstänker jag att det egentligen är Habermas som utgör den epistemologiska grunden för den starka demokratisyner. Premfors skriver att "en hög grad av samsyn, konsensus, är både möjlig och önskvärd i samhället"⁹, en formulering som kunde vara Habermas, men knappast Lindbloms. Det är ändå bilden av en lite pessimistisk habermasian som tonar fram i texten. På ett annat ställe skriver Premfors att det i Charles Lindbloms "syn på förhållandet mellan kunskap och politik [finns] den grundläggande insikten att makt aldrig kan elimineras (hur ofta och hur mycket vi än samtalar)".¹⁰

Låt oss nu ta oss en snabb titt på det Held benämner den beskyddande traditionen och därefter diskutera hur den starka demokratin framstår ur denna synvinkel. I den beskyddande eller liberala demokratitraditionen finner vi en annan ontologisk utgångspunkt. Här ses egenintresset, på individ- eller gruppnivå, som mer oföränderligt, kanske rent av som naturgivet.¹¹ Det oföränderliga egenintresset utgör i själva verket en ontologisk utgångspunkt som vi enligt detta perspektiv aldrig helt kan överskrida. Egenintresset blir därmed en teoretisk restriktion som beskyd-

dande teori ständigt måste ta i beaktande och hantera. Med egenintresset i bakhuvudet bör vi enligt beskyddande teoretiker inte utforma alltför optimistiska normativa teorier. Att behandla människor som jämlikar måste istället primärt handla om att ge människor ett jämlikt fördelat skydd mot varandra och mot staten, som garanterar allas okränkbarhet. Detta skydd formuleras oftast som en liberal rättighetskatalog, med fri- och rättigheter som beskrivs som oförytterliga eller prepolitiska i betydelsen att de inte är politiskt förhandlingsbara.

Vad gäller frågan om det bästa styresskicket har liberaler genom idéhistorien lite motvilligt kommit att betrakta demokratin som det bästa skyddet för individens rättigheter.¹² Demokratin förutsätter i sig ett antal rättigheter som sammanfaller med de liberala rättigheterna. Demokratin är också den bästa metoden för ansvarsutkrävande, för insyn i och kontroll av den politiska makten. Om demokratin var ett självändamål i den utvecklande traditionen, blir den i den beskyddande traditionen främst ett medel för skyddet av individens okränkbarhet. Men eftersom människan i grunden är egenintresserad kan man varken förvänta sig att deltagandet kommer förädla henne nämnvärt, eller att människor kommer vilja eller orka engagera sig på det solidariska sätt som utvecklande teori förutsätter. Framför allt av det skälet tenderar beskyddande demokratimodeller också att bli mer indirekta.¹³ De liberaldemokratiska institutionerna betonar representation, återkommande val till de representativa församlingarna, maktindelning, konstitutionalism, ett flerpartisystem som avspeglar de olika intressen som finns i ett samhälle, en granskande makt i form av från staten fristående massmedier, etc.

Som vi sett tidigare finns det betydande inslag av utvecklande teori i Premfors starka demokrati. Men här finns även inslag som tycks dra i en liberaldemokratisk riktning. Det viktigaste motivet för demokratin är i Premfors ögon inte människans utveckling i solidarisk gemenskap, utan personlig autonomi.¹⁴ Premfors skriver vidare att den starka demokratin inte får överge de representativa institutionerna eller tänka bort behovet av negativa rättigheter. Skälet tycks vara liberalt. Fortsättningen på passagen ovan

där Premfors skriver att ”makt aldrig kan elimineras (hur ofta och hur mycket vi än samtalar)” lyder nämligen: ”därför måste [vi] bevara och utveckla de traditionella politiska institutionerna—med deras dubbla syfte att skydda individen från maktövertagande och göra demokratin handlingskraftig”.¹⁵ Av kompetensskäl, identiska med dem som är förenliga med en liberal demokratiuppfattning, menar Premfors vidare att ”ingen modern demokrati i själva verket klarar sig utan ett betydande inslag av traditionell byråkrati i webersk mening.”¹⁶ Av demokratiskäl, liknande de som anförs av pluralistiska liberaldemokrater, tar Premfors dessutom entydigt ställning mot planekonomi och för marknadens prisbildning. Premfors skriver att ”[m]arknadens nödvändighet för både en god ekonomisk utveckling och för politisk demokrati borde nu kunna anses vara en av 1900-talets mest övertygande lärdomar.”¹⁷

Premfors starka demokrati tycks därmed inte vara renodlat utvecklande. Den normativa och teoretiska tyngdpunkten ligger otvetydigt i den utvecklande traditionen. Här finns dock tillräckligt med liberala inslag för att ge den lite av en hybridkaraktär. I den avgörande avvägningen mellan utveckling och beskydd påminner den faktiskt mer om Toquevilles och JS Mills demokratimodeller, än om Habermas ideala samtals-situation eller (självklart inte alls) om Marx föreställning om politikens slut.¹⁸ De demokrati-teoretiker som tycks ligga närmast är dock föga överraskande personer i vars närhet bokens idéer formats, Charles Lindblom och den sene Robert Dahl. Även Benjamin Barber framstår som en viktig inspirationskälla inte minst vad gäller titeln på boken. Men det är ändå Dahls demokratisyn som måste betraktas som Premfors huvudsakliga förebild. Grundbulten i hans demokratisyn, personlig autonomi som demokratins själva syfte och ”yttersta rättfärdigande”¹⁹, lånar han rakt av från Dahl.

Personlig autonomi drar onekligen i en individualistisk och frihetlig riktning, och kan uppfattas som en gökunge i en huvudsakligen utvecklande modell. Samtidigt ska detta nyckelbegrepp hos Premfors inte tolkas liberalt. I viss mån avspeglar personlig autonomi istället hybridkaraktären på Premfors starka demokrati.

Personlig autonomi är både negativ och positiv frihet, det inbegriper både egenintresse och solidariskt deltagande, både beskydd och utveckling. Premfors personliga autonomi har nämligen politiska snarare än apolitiska konnotationer. Det är genom deltagande i politiken som individen vinner maximal personlig autonomi, inte genom att vara fri från politisk inblandning. I en central passus i boken skriver Premfors:

Personlig autonomi *skapas* och återskapas kontinuerligt i samhället. Framförallt sker detta genom människors samtal och samhandling i anslutning till olika slags gemensamma angelägenheter.²⁰

Liberalerna har således fel som tror att autonomi kan förverkligas utanför politiken, genom att människor garanteras en privat sfär där de är fria från inblandning och resurser med vilka de kan förverkliga sina livsplaner. Premfors deklarerar att han betraktar demokrati som ”medborgares förmåga att kontrollera de krafter som styr deras liv.”²¹ Den starka demokratins autonomibegrepp handlar inte om att bestämma över sig själv givet rådande omständigheter, det handlar om ”empowerment”, att kontrollera själva omständigheterna. Det är först när människor har förmågan att kontrollera de krafter som styr deras liv som de blir sant autonoma. Därför krävs politiskt deltagande. Här bör det påpekas att det finns en imponerande konsekvens i Premfors analys. Snart sagt alla de politiska ståndpunkter han försvarar följer av hans analys av hur människors personliga autonomi (via deltagande) kan öka. Det gäller hans positiva syn på decentralisering, hans förordande av företagsdemokrati, hans motstånd mot EU, hans syn på folkomröstningar, på e-demokrati, på den offentliga sektorn, osv.

Det bör dock noteras att Premfors autonomibegrepp tycks förutsätta att man också tror på möjligheten till någon form av konsensus i det demokratiska samtalet. Med en mer konsensus-skeptisk utgångspunkt kan slutsatsen bli att den personliga autonomi kan minska snarare än öka när man deltar politiskt. Anledningen är att man då drar slutsatsen att det sällan blir som man vill i politiska beslut. För en anhängare av ett starkt, eller ännu hellre, idealt samtal finns det uppenbarligen mindre av en motsättning mellan

den enskilda deltagarens vilja och den kollektiva viljan. Deltagandet antas kunna harmoniera den individuella och kollektiva viljeformeringen, så att det individen uppfattar som sitt intresse blir liktydigt med kollektivets intresse. I den situationen får uppenbarligen individen som han/hon vill i det kollektiva beslutet och den personliga autonomin blir liktydig med det kollektiva självstyret.

Jag tänker inte uppehålla mig vid huruvida detta är ett realistiskt antagande eller inte. Det finns nämligen ett annat och större problem med Premfors grundantagande om att det är genom maximalt deltagande som vi också maximerar personlig autonomi/demokrati. Problemet har sin upprinnelse i att Premfors här tycks byta fot i förhållande till sin inledande demokratiteoretiska perspektivism, vilket leder honom till en ganska endimensionell analys av, ja faktiskt, demokratin. Låt oss börja med fotbytet. Inledningsvis tycks Premfors bekänna sig till en demokratiteoretisk perspektivism, eller kanske rent av relativism. Premfors skriver att demokratin är ett i grunden omstritt begrepp. Hans tre demokratisyner blir därmed olika perspektiv utan gemensam kärna, där den ena visionen om vad som är mest demokratiskt inte objektivt kan ses som mer demokratisk än en annan.²² Men därefter uppstår en teoretisk glidning i texten. I sitt försvar av ekonomisk demokrati och företagsdemokrati skriver Premfors att den starka demokratisynen innebär att "bevisbördan för att begränsa demokratin måste bäras av den som aktivt förespråkar en sådan klar begränsning."²³ Här tycks det således ändå bli mer demokratiskt med en stark demokrati – de som vill ha en tunnare demokrati är också för en begränsning av demokratin. Det är dessutom endast företrädarna för de andra demokratisynerna som har en skyldighet att argumentera mot de starka demokraternas idéer om ökad demokrati. Starka demokrater har ingen motsvarande skyldighet att bevisa varför deras idéer är bäst, de är ju per definition mest demokratiska. Det behöver knappast påpekas att det här en märklig syn på ett demokratiskt samtal. Den strider inte bara mot liberalismens tro på värdet av rationell deliberation, utan faktiskt ännu mer mot den starka de-

mokraterns föreställning om värdet av ett eftertänksamt och öppet samtal.

Det stora problemet är dock att Premfors syn på bevisbördan tycks ha gjort honom själv obegen att argumentera och försvara den starka demokratin mot olika utomdemokratiska invändningar, olika "trade-off" överväganden mellan värdet av deltagande och värdet av andra hänsyn. Dessa invändningar har måhända inte framstått som relevanta då Premfors ambition varit att konsekvent skissera ett maximalt demokratiskt samhälle. Invändningarna blir dock demokratiskt relevanta om de påverkar demos syn på värdet av ett deltagarsamhälle. Då slår så att säga de utomdemokratiska invändningarna tillbaka i formen av ett demokratiskt argument – utifrån en alternativ syn på vad som är mest demokratiskt. Vi ska snart se hur, men vi börjar med de olika "trade-off" överväganden som är relevanta i sammanhanget.

Låt oss anta att ökad personlig autonomi utgör den vinst som ligger i ena vågskålen med ett deltagarsamhälle (även om det tycks kräva att vi också accepterar tanken på att någon form av konsensus är möjlig). Men då ligger samtidigt andra överväganden och hänsyn i den andra vågskålen. På en mikronivå utgörs den andra vågskålen av sådana saker som människors möjlighet att ge tid och engagemang åt sina barn, sin familj, sina vänner, sina arbeten, sina drömmar, sina privata intressen eller livsprojekt, etc. Vid en cost-benefitanalys av för- och nackdelar med ett deltagarsamhälle kan det faktiskt vara så att medborgarna kommer fram till att den politiska autonomi de vinner genom ökat deltagande inte uppväger det de förlorar i privata värden.

På en makronivå utgörs den andra vågskålen av hänsyn som kanske är ännu mer tänkvärda. Premfors vill exempelvis införa företagsdemokrati (löntagarägda/-styrda företag) som ett sätt att ge de anställda mer kontroll över sina arbetsliv. Men även här kan det vara så att de anställda själva avvisar idén p g a överväganden kring effektivitet och välstånd. På den här punkten hänvisar Premfors till Dahl och Ellerman som hävdar att löntagarägda företag faktiskt "kan vara väl så effektiva och innovationsbenägna inom ramen för en marknads-ekonomi".²⁴ Samtidigt diskuterar Premfors inte den kritik av löntagar-

styrda företag inom ramen för en marknadsekonomi som finns i t ex forna Jugoslavien.²⁵ Beträffande välståndshänsyn kan det vara så att de anställda faktiskt tror på kapitalisternas hot om att de vid tillräckligt ogynnsamma förutsättningar väljer att investera i andra länder. Det är ju inte helt otänkbart att det ligger något i det hotet. Sådana eventuella konsekvenser diskuteras inte Premfors, däremot tycks han mer bekymrad över hur löntagarstyrda företag ska kunna kombineras med en fortsatt stark roll för facket.²⁶

Betraktar vi den här typen av ”trade-off” överväganden som legitima hänsyn i diskussionen av gränserna för vår demokrati, borde vi även ge de tänkta deltagarna en rätt att välja en tunnare demokrati. Vi kan rent av tänka oss att en ganska tunn demokrati skulle bli utfallet av ett starkt demokratiskt samtal där medborgarna helt informerat och utan tvång värderar för- och nackdelar med olika demokratimodeller. Det här kan framstå som intrikata frågor, men de aktualiserar själva kärnfrågan om vad som i själva verket är mest demokratiskt. Är det ökat deltagande i syfte att maximera en politisk personlig autonomi eller är det ett suveränt demos? Om vi inför ett deltagarsamhälle i strid med demos vilja kan det ju också ses som en begränsning av demokratin – utifrån en alternativ syn på vad som är mest demokratiskt.

Om Premfors väljer att hålla fast vid sin andra position där maximalt deltagande per definition är mest demokratiskt behöver han måhända inte försvara den starka demokratin mot den här typen av invändningar. Men samtidigt riskerar han då att hamna i samma förhållande till majoritetsprincipen som de libertarianer som hävdar att individens självvägarskap och rätt till egendom har företräde framför majoritetsprincipen. Liksom libertarianismen skulle starka demokrater då hävda att det finns ett överordnat värde som måste ges företräde oavsett vad majoriteten tycker. Här byts bara självvägarskapet ut mot deltagandet som detta överordnade värde. Problemet med den starka demokratin tycks vara att den liksom libertarianismen har ett färdigt svar på frågan om demokratin gränser. Premfors skriver att demokratin räckvidd avgörs av den personliga autonomi.²⁷ Men eftersom person-

lig autonomi endast antas kunna förverkligas genom politiskt deltagande måste också deltagandet maximeras om autonomin ska maximeras. På det här viset blir den starka demokratin en substantiell snarare än en proceduriell demokratiteori.

Om Premfors däremot väljer att hålla fast vid sin inledande perspektivism bör slutsatsen bli att det suveräna demos måste ges företräde och att deltagarsamhället endast kan införas om medborgarna vill ha det. Men då finns det inga som helst skäl att frikänna starka demokrater från bevisbörda. Tvärtom bör Premfors då istället bemöta de invändningar mot detta samhälle som kan göra medborgarna tveksamma till det. Annars riskerar han helt enkelt att få majoriteten emot sig.

Det finns en annan läsning i Premfors analys som bör påpekas i sammanhanget. Om (politisk) personlig autonomi utgör en av Premfors käpphästar, tycks maximal decentralisering utgöra en annan. Premfors antar att medborgarnas möjlighet att påverka sina liv kan maximeras endast om besluten hamnar så nära dem som möjligt. Därav följer alla hans politiska ståndpunkter, däribland hans EU-motstånd. Premfors skriver att ”EU-medlemskapet, eller i mer allmänna termer varje införlivande av Sverige i en överstatlig, centraliserande politisk ordning, är svärför enligt med den starka demokratin.”²⁸ Men här måste vi stanna upp och tänka efter en gång till. David Held gör en direkt motsatt bedömning av EU på grundval av exakt samma dahlska personliga autonomiprincip.²⁹ Enligt Held nödvändiggör globaliseringen av ekonomi, juridiska institutioner, kommunikationer, miljö- och säkerhetsproblem, etc, uppbyggnaden av demokratiska motkrafter på världs- och världsdelnivå. Helds syfte är att ge tillbaka medborgarna kontrollen över de krafter som styr deras liv, som de nu snabbt förlorar i den tilltagande globaliseringsprocessen. På den här punkten ska Premfors ha heder av att han faktiskt beaktar globaliseringsproblematiken i ett eget avsnitt i boken.³⁰ Premfors ståndpunkt är dock att även om ”transformationalisterna” som Held har rätt i det mesta av sin verklighetsbeskrivning, så måste starka demokrater avvisa alla överstatliga idéer:

Det allra främsta skälet till denna hållning gentemot den globala ekonomin, och likaså mot en strävan efter en omfattande överstatlig eller till och med global politisk organisering, är övertygelsen att demokratins möjligheter hänger intimt samman med 'storleken'. Stark demokrati är betjänt av en måttlig storlek på demos.³¹

Premfors tycks således instämma i Helds diagnos utan att vilja svälja Helds medicin. Han skriver istället ut en ny medicin bestående av ett utträde ur EU och, möjligen, återinförda valuta-regleringar. Men om detta innebär välståndsförluster till följd av bortskrämda kapitalister är vi tillbaka i vår gamla "trade-off" diskussion. Det skulle faktiskt kunna vara så att majoriteten av medborgarna föredrar Helds medicin framför Premfors om den senare innebär dylika välståndsförluster. Helds position framstår onekligen som mindre radikal än Premfors. När inte verkligheten längre passar demokratin vill Held utforma en ny demokrati som matchar verkligheten. Hos Premfors tycks det vara tvärtom. Om inte verkligheten passar demokratin bör vi utforma en ny verklighet. Verkligheten ska matcha Premfors demokrativision och inte tvärtom. Den starka demokratin blir så viktig att alla andra hänsyn, t o m verkligheten själv, får ge vika. Frågan är dock om Premfors verkligen ser maximal decentralisering som viktigare än alla andra hänsyn, inkluderande inte bara välståndshänsyn utan faktiskt också vad demos själv anser? Att döma av den demokratiska övertygelse Premfors ger uttryck för kan svaret på den frågan bara bli nej. Men då blir följdfrågan om inte Premfors här—liksom i hans syn på bevisbördan—återigen faller offer för kärleken till sina starka demokratiska käpphästar, med en viss endimensionalitet som konsekvens. Argumentationen får stå tillbaka för skissen över det maximalt demokratiska samhället. Det är synd eftersom jag tror att skissen kunnat påverkas av argumentationen.

Nog med gnäll. Det finns mycket gott att säga om boken som också ska sägas här. Det är en djävur, initierad och rik bok. Den är lättläst trots att den diskuterar komplicerade frågor. Ett av bokens viktiga bidrag är den fallstudie av Sveriges demokratisering som utgör bokens andra ben. Här analyserar Premfors förtjänstfullt Sve-

riges demokrati, dels utifrån sina tre demokratisyner, dels utifrån "en historisk institutionell statscenterad teori". I den förra delen är Premfors slutsats föga överraskande att Sverige i huvudsak måste betecknas som en tunn demokrati, där den liberala demokratins institutioner kommit "att helt dominera i praktiken."³² Men han ser även ett historiskt stråk av stark demokrati i vår kommunala självstyrelse, och i landets traditionellt vitala folkrörelser och föreningsliv. Det är just detta stråk Premfors vill bygga vidare på i sin starka demokrativision.

En annan intressant diskussion är Premfors reflexioner över den samtida debatten om en konstitutionell reform. Här tar han ställning för den nuvarande folksuveränitetsprincipen, "All makt utgår från folket", och mot de förslag som framförts av olika liberala debattörer om att stärka inslaget av maktindelning, samt att ge domstolarna en starkare politisk ställning. Folksuveränitetsprincipen tycks i Premfors tolkning bli ett inslag av stark demokrati i de centrala svenska politiska institutionerna. Denna tolkning är faktiskt inte helt orimlig. Principen är åtminstone inte förenlig med ett naturrättsligt perspektiv, eller kanske inte ens med en demokratism som ger mänskliga rättigheter företräde framför demokratin.

I analysen utifrån den historiskt institutionella, statscenterade teorin levererar Premfors tänkvärda förklaringar till den svenska demokratins utveckling. I det här sammanhanget värderar Premfors relevansen av demokratiseringsteori för att förstå den svenska demokratiseringen. Han drar slutsatsen att dessa teorier måste ses som otillräckliga för att förstå den svenska utvecklingen mot demokrati. Premfors hävdar att en mer fullödlig förståelse av det svenska fallet kräver ett institutionellt perspektiv där man fokuserar historiska trender, kontrafaktiska exempel, formativa moment, samt effekterna av tillväjning till nya spelregler. Ska man vara petig kanske detta avsnitt egentligen var ämnet för en egen bok. Men trots att helheten blir mindre stringent och sammanhållen, är Premfors bidrag i detta avsnitt tillräckligt intressant för att motivera en plats i boken. Här bör dessutom Premfors ha en eloge för sin syftesförklaring. Att formulera ett syfte som binder ihop bokens två ben

torde ha krävt en del huvudkliande. Men se, han lyckas ju. Syftet—att argumentera för den starka demokratin som en möjlig och önskvärd framtid för Sverige—drar ihop bokens två lite disparata ben från en hotande spagat. Ska man diskutera demokratins möjliga och önskvärda framtid i Sverige bör det också vara berättigat att få analysera hur denna demokrati växt fram och ser ut.

Jouni Reinikainen

Noter

1. Premfors R, *Den starka demokratin*, Stockholm: Atlas, 2000, s. 23. Premfors skriver att han vill se dessa tre kategorier som "normativa och konstruktiva idealtyper". De är visserligen empiriskt förankrade men deras värde ska främst bedömas utifrån deras analytiska användbarhet.

2. Ett exempel på en brist på representativitet i Premfors beskrivning av den liberala demokratin skulle kunna vara hans diskussion av representations-tanken i liberalt demokratitänkande. Här får Joseph Schumpeter och Edmund Burkes idéer om representation exemplifiera den liberaldemokratiska synen. Detta förefaller tveksamt inte enbart därför att ingen av de två kan betecknas som liberal, deras synsätt framstår också som betydligt mer elitistiskt än idéerna i den liberala huvudfåran. En annan tveksamhet är att beteckna den liberala individualismen som "hierarkisk", vilket liberaler torde uppfatta som något av en demonisering. Detta framstår som onödiga hårddragningar och undergräver egentligen bara trovärdigheten i Premfors eget argument. Åtminstone för mig framstår ett normativt argument som betydligt mer övertygande när det underbyggs med en presentation av motargumenten som är acceptabel även för dem som tror på motargumenten.

3. Premfors utnämner i en fotnot Göran Greider till företrädare för snabb demokrati, en person som jag dock misstänker själv skulle värja sig mot att bli förknippad med perspektivet.

4. Se Held D, *Demokratimodeller – Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*, Göteborg: Daidalos, 1997. Det bör påpekas att Premfors faktiskt gör lite av en sådan positionering, då han inleder boken med att skissera en liberal (d v s beskyddande) och en radikal (d v s utvecklande) demokratitradition. Han återknyter därefter helt kort till denna dikotomi då han påpekar att den tunna demokratin är en

utlöpare till den liberala demokratitraditionen, medan den snabba och den starka är utlöpare till den radikala.

5. Ett exempel skulle kunna vara Habermas idé om diskursiv viljeformering.

6. Demokratin tycks trots allt utgöra ett medel i den utvecklande traditionen—för målet att utveckla människan och uppnå konsensus. Men eftersom utvecklingen av människan enbart kan uppnås genom deltagande i demokratiska samlevnadsformer tycks mål och medel i viss mån smälta samman här, vilket ändå ger visst fog för påståendet att utvecklande teori betraktar demokratin som ett självändamål.

7. Premfors R, *Den starka demokratin*, Stockholm: Atlas, 2000, s. 30.

8. Ibid, s. 55-58.

9. Ibid, s. 31.

10. Ibid, s. 62. Denna formulering kan ändå tolkas som att Premfors bär på en oreflekterad habermasiansk syn på makt, eller egentligen på det sant demokratiska samtalet som en maktfri motvikt till makt. Formuleringen skulle kunna tolkas som att Premfors faktiskt ser makten som något som ligger utanför det demokratiska samtalet. Samtalet i sig är en maktfri motvikt. Här återtas endast makt, makt skapas inte i själva samtalet. Denna tolkning tycks bli bekräftad av det faktum att Premfors inte bemöter de invändningar mot deltagardemokrati som hävdar att deltagardemokrati leder till en orättvis beslutsprocedur där det blir fritt fram för de värtaliga och resursstarka att ta makten över samtalet, se t ex Esaiasson – Gilljam i DN.

11. Thomas Hobbes sammanfattar denna utgångspunkt på sitt karaktäristiskt brutala sätt då han skriver att "det finns en allmän böjelse hos hela mänskligheten, en evig och rastlös strävan efter makt, som upphör först efter döden." I Hobbes ögon är det alltså bara döden som kan ända egenintresset. Så länge vi lever är vi ständigt hotade av andras egenintresse, vilket innebär en ständig otrygghet. Även om Hobbes formulering är brutal, finns formuleringar med samma grundinnebörd hos de flesta liberala tänkare från 1600- till 1800-talet. Det är egentligen bara på 1900-talet som många liberaler börjat förneka antagandet om egenintresset (se Hobbes T, *Leviathan*, London: Penguin Books, 1981, s. 161).

12. Se Held D, *Demokratimodeller – Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*, Göteborg: Daidalos, 1997, s. 97-154, samt Bobbio N, *Liberalism och Demokrati*, London: Verso, 1990.

13. Som Premfors mycket insiktsfullt påpekar är den indirekta demokratin, och därmed den beskyddande demokratitraditionen, förenlig med en mer elitistisk syn på kunskap. Via representationstanken är det möjligt även för en platoniskt anstruken kunskapselitist att bli demokrat. Demokratin blir då en metod för att välja fram dem vi uppfattar som mest kompetenta att styra, samt att välja bort en regering som vi uppfattar som inkompetent. I ljuset av min kritik av Premfors i not 2 bör det kanske tilläggas att en mer optimistisk kunskapsyn självklart också är förenlig med den beskyddande traditionen.
14. Premfors R, *Den starka demokratin*, Stockholm: Atlas, 2000, s. 35.
15. Ibid, s. 62.
16. Ibid, s. 77.
17. Ibid, s. 88. Av liknande skäl finns en kritisk passage om den offentliga sektorns expansion under 60- och 70-talen i Sverige. Premfors menar att expansionen av en alltför centraliserad välfärdsstat uttryckte "en skriande brist på insikt om byråkratiska organisationers egenskaper och problem". Man valde att se byråkratin som en "hierarki istället för demokrati." (s. 173). Expansionen innebar dessutom, enligt Premfors, "en 'undanträngning' av 'välståndsskapande produktion' till förmån för 'välståndsfördelande konsumtion'." (s. 171)
18. Liksom Premfors tycks både Toqueville och J S Mill balansera på gränsen mellan en beskyddande republikanism och en utvecklande demokrati. Alla tre förespråkar (på olika sätt) marknaden och försvarar behovet av ett rättighetsskydd för individen. Samtidigt ser de människan som utvecklingsbar i det demokratiska deltagandet. Liksom Premfors var ju dessutom J S Mill på äldre dagar inte heller främmande för kooperativa företag, som verkade på en fri marknad.
19. Premfors R, *Den starka demokratin*, Stockholm: Atlas, 2000, s. 33.
20. Ibid, s. 31.
21. Ibid, s. 181.
22. Ibid, s. 22. Det ska påpekas att man inte behöver införa objektiva måttstockar på vad som är mest demokratiskt även om man menar att demokratin faktiskt har en begreppslik kärna. En åtskillnad mellan begrepp ('concept') och uppfattning ('conception') liknande den som Lukes gör för maktbegreppet och Rawls gör vad gäller rättvisebegreppet, kan istället ha ett rent analytiskt värde. Om vi t ex definierar demokratibegreppet som 'en kollektiv beslutsprocess baserad på politisk jämlikhet' kan begreppet endast bli en form som kan fyllas med olika innehåll beroende på hur vi definierar 'politisk jämlikhet'. Lukes diskussion av maktbegreppet följer dessa linjer och det inför – så vitt jag kan se – ingen objektiv måttstock för vad som är den korrekta maktsynen. Se Lukes S, *Power – A Radical View*, London: Macmillan, 1974, samt Rawls J, *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press, 1971.
23. Ibid, s. 181.
24. Ibid, 2000, s. 90.
25. En artikel i tidningen Metro 5/5, 2000 om det forna Jugoslavien, refererar kritik av löntagarstyrda företag i forna Jugoslavien. Här ges bilden av att det jugoslaviska löntagarstyret förorsakade effektivitetsproblem, låg investeringsbenägenhet, hög arbetslöshet och låg tillväxt.
26. Premfors R, *Den starka demokratin*, Stockholm: Atlas, 2000, s. 90, samt 219. På den sistnämnda sidan skriver Premfors: "Den stora utmaningen ligger i att finna praktiska modeller för företagsdemokrati som är flexibla, starkt decentraliserade och ger de anställda/medägarna ett betydande inflytande och därmed sammanhängande ansvar – och detta utan att helt underminera fackets roll som tummen i ögat på den operativa ledningen." Det är alltså detta som är den stora utmaningen, inte hur vi ska behålla och helst utveckla investeringsviljan i företagen.
27. Ibid, s. 35.
28. Ibid, s. 191.
29. Se Held D, *Demokratimodeller – Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*, Göteborg: Daidalos, 1997, s. 430. Här skriver Held att han p g a globaliseringen vill "stärka den administrativa kapaciteten och demokratiska ansvarigheten hos sådana regionala organ som EU".
30. Premfors R, *Den starka demokratin*, Stockholm: Atlas, 2000, s. 92-97.
31. Ibid, s. 99.
32. Ibid, s. 141.